

ОРГАНІЗАЦІЯ
ОБ'ЄДНАНИХ НАЦІЙ
УКРАЇНА

Kingdom of the Netherlands

ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ І СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ, ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: ПОТРЕБИ І ПЕРСПЕКТИВИ

Резюме дослідження

ЗМІСТ

- 05 КОРОТКИЙ ОПИС МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ
- 07 ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС ПРОБЛЕМАТИКИ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ І СИСТЕМИ БПД У СПРАВАХ, ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ, ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ТА В УМОВАХ КАРАНТИНУ, ВИКЛИКАНОГО ПАНДЕМІЄЮ COVID-19
- 11 ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ: МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І УКРАЇНА
- 15 КОРОТКИЙ ОПИС ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ ДОСЛІДЖЕННЯ
- 22 РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ
- 25 РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ СИСТЕМИ БПД В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Цей звіт підготовлено задля опису потреб та перспектив підвищення спроможності місцевих загальних судів і системи безоплатної правової допомоги (БПД) в Донецькій та Луганській областях у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом, при впровадженні в Україні правосуддя перехідного періоду, викликів, пов'язаних із застосуванням судами законодавства про перехідний період, а також виявлення можливих шляхів їх подолання. У звіті міститься опис контексту, проблеми, виявлених потреб і можливостей для їх задоволення. Для кращого розуміння досліджуваної проблематики рекомендуємо звернутися до повної версії звіту (доступна українською мовою). Інформація, викладена у звіті, є актуальною станом на 15 вересня 2021 року.

Звіт підготовлено Олексієм Плотніковим, к.ю.н., старшим юристом ГО «Десяте Квітня», в межах Програми ООН із відновлення та розбудови миру за фінансової підтримки Уряду Королівства Нідерланди.

Автори дослідження відзначають внесок суддів місцевих та апеляційних судів Донецької та Луганської областей і Верховного Суду, Координаційного центру з надання правової допомоги, регіональних центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Донецькій та Запорізькій і Луганській та Харківській областях, місцевих центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Донецькій та Луганській областях, а також адвокатів і адвокаток, що співпрацюють із системою безоплатної правової допомоги, без чияї підтримки та внесків цей звіт не було б завершено.

Керівництво дослідницькою роботою, загальний нагляд за нею, надання пропозицій редакційного характеру та істотних матеріалів здійснювалися спеціалістом з питань верховенства права та доступу до правосуддя Програми ООН із відновлення та розбудови миру Іваном Гончаруком.

Думки, зауваження, висновки або рекомендації, викладені в цьому документі, належать авторам і не обов'язково відображають погляди ООН й Уряду Королівства Нідерланди.

Програму ООН із відновлення та розбудови миру реалізують чотири агентства ООН: Програма розвитку ООН (ПРООН), Структура ООН з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки), Фонд ООН у галузі народонаселення (UNFPA) і Продовольча та сільськогосподарська організація ООН (ФАО).

Програму підтримують дванадцять міжнародних партнерів: Європейський Союз (ЄС), Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), Посольство США в Україні, а також уряди Данії, Канади, Нідерландів, Німеччини, Норвегії, Польщі, Швейцарії, Швеції та Японії.

КОРОТКИЙ ОПИС МЕТОДОЛОГІЇ ДОСЛІДЖЕННЯ

З квітня по серпень 2021 року Програма ООН із відновлення та розбудови миру провела дослідження потреб і перспектив підвищення спроможності місцевих загальних судів і системи БПД в Донецькій та Луганській областях у справах, пов'язаних зі збройним конфліктом, при впровадженні в Україні правосуддя перехідного періоду. Мета дослідження полягала в оцінці потреб з розвитку спроможності місцевих судів загальної юрисдикції та місцевих центрів безоплатної вторинної правової допомоги в Донецькій та Луганській областях з розгляду цивільних і кримінальних справ у період застосування в Україні політики перехідного періоду, а також у контексті карантинних обмежень.

Дослідження включало такі етапи:

- вивчення й аналіз міжнародного права та практики, пов'язаної з діяльністю судів і системи БПД в умовах конфлікту і постконфліктного врегулювання;
- збір та аналіз відомостей щодо національного законодавства та практики держав, де застосовувалася концепція правосуддя перехідного періоду;
- вивчення і систематизацію національного законодавства і практики України, що стосуються діяльності судів в умовах конфлікту, постконфліктного врегулювання та перехідного правосуддя;
- інтерв'ювання суддів, фахівців і фахівчинь системи БПД, адвокатів і адвокаток, що співпрацюють з системою БПД щодо потреб судової системи та системи БПД при впровадженні правосуддя перехідного періоду, а також в умовах карантинних обмежень, викликаних пандемією COVID-19;
- складання звіту, що відображає результати дослідження щодо потреб судової системи та системи БПД в Донецькій та Луганській областях при впровадженні в Україні правосуддя перехідного періоду та в умовах пандемії COVID-19 та рекомендації, що ґрунтуються на експертизі фахівців проєкту й зауваженнях стейкхолдерів, які взяли участь у дослідженні.

Для цілей дослідження використовувалося визначення правосуддя перехідного періоду, надане в проєкті закону «Про засади державної політики перехідного періоду», зареєстрованому 09 серпня 2021 р. під № 5844 під терміном «перехідна юстиція». Терміни «правосуддя перехідного періоду», «перехідне правосуддя» та «перехідна юстиція» використовуються як рівнозначні. Найчастіше вживається термін «правосуддя перехідного періоду», що є прийнятим у системі ООН.

ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС

ПРОБЛЕМАТИКИ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ
ЗАГАЛЬНИХ СУДІВ І СИСТЕМИ БПД У СПРАВАХ,
ПОВ'ЯЗАНИХ ЗІ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ,
ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ПРАВОСУДДЯ
ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ ТА В УМОВАХ КАРАНТИНУ,
ВИКЛИКАНОГО ПАНДЕМІЄЮ COVID-19

Збройний конфлікт, що розпочався в 2014 році, мав наслідком підрив верховенства права і численні порушення прав людини, зокрема у формі міжнародних злочинів. Водночас, внаслідок втрати урядом України контролю над частинами Донецької та Луганської областей, виїзду суддів, працівників і працівниць суду, а також адвокатів і адвокаток з непідконтрольної уряду території на підконтрольну територію, зміну організації системи правосуддя і БПД, порушення транспортних зв'язків та інфраструктури Донецької та Луганської областей, вплив збройного конфлікту, в тому числі, у вигляді прямої загрози для життя та здоров'я громадян, відбулося значне падіння спроможності судової системи та системи БПД. Поряд з цим відбулося різке збільшення навантаження на ці системи через породжені конфліктом проблеми, зокрема появу великої кількості внутрішньо переміщених осіб, необхідність у розгляді нових категорій кримінальних (справи про злочини, пов'язані зі збройним конфліктом) і цивільних (справи про встановлення фактів народження та смерті на непідконтрольній уряду України території Донецької та Луганської областей, справи про компенсацію шкоди, завданої в процесі триваючого збройного конфлікту, та ін.) справ. На здатність вказаних вище систем надавати послуги громадянам вплинула також пандемія коронавірусу SARS-CoV-2 (COVID-19), що розпочалася в 2020 р. в триває станом на момент публікації звіту.

Правосуддя перехідного періоду є комплексом процесів і механізмів, спрямованих на подолання наслідків широкомасштабних порушень прав людини в минулому з метою забезпечити підзвітність, справедливість і примирення¹. До нього належать судові та несудові механізми з різним ступенем міжнародної участі, зокрема заходи зі встановлення істини про порушення, судового переслідування винних та компенсації шкоди жертвам. Різноманітні техніки правосуддя перехідного періоду в той чи інший спосіб використовувалися і використовуються в десятках країн в усіх регіонах світу. Правосуддя перехідного періоду завжди передбачає певний ступінь міжнародної участі, однак основна робота з буденного відновлення верховенства права і справедливості завжди покладається на національні механізми, що є близькими до кожного конкретного випадку. Це зумовлює потребу в посиленні спроможності національних судів і системи правової допомоги з ведення діяльності в умовах впровадження в державі правосуддя перехідного періоду.

1 Господство права и правосудие переходного периода в конфликтных и постконфликтных обществах (S/2011/634). 2004. <https://www.refworld.org.ru/publisher/UNSC.THEMREPORT,4a895b662.0.html>.

В Україні триває розробка законодавства про перехідний період, до якої долучилося широке коло експертів, які представляють уряд України, міжнародні організації, правозахисні організації, наукові установи. В серпні 2021 р. на розгляд Верховної Ради України подано проєкт закону «Про засади державної політики перехідного періоду»², що позиціонується як основоположний закон і основа для подальшої розробки законодавства і підзаконних актів про перехідне правосуддя. Ухвалено низку інших законів, що регулюють діяльність судової системи в період збройного конфлікту. Внесено зміни до Кримінального кодексу, якими імплементовано положення Римського статуту Міжнародного кримінального суду щодо кримінальної відповідальності за міжнародні злочини. Таким чином, правосуддя перехідного періоду вже є реальністю української правової системи, у межах якої мають діяти суди та система БПД.

Практика показує, що суди та система БПД готові розвиватися відповідно до нових викликів, що демонструється прикладом успішного розгляду ними нових категорій справ щодо встановлення фактів народження і смерті на непідконтрольній території та відшкодування вартості зруйнованого внаслідок бойових дій житла. Водночас спроможність та ефективність обох систем в умовах перехідного періоду може значно підвищитися завдяки додатковій, у тому числі — зовнішній, експертній, матеріальній та інформаційній підтримці.

Деякі проблеми судової системи та системи БПД (наприклад, брак суддів та персоналу судів, високий рівень плинності кадрів у системі БПД³) можуть бути розв'язані лише завдяки зусиллям держави. Інші є відображенням загальних проблем регіонів, що зачіпає збройний конфлікт (наприклад, транспортна доступність, доступність телефонного та інтернет-зв'язку), і шлях до їх розв'язання полягає в поступовому покращенні ситуації в даних регіонах загалом. Більшість потреб, однак, може бути в той чи інший спосіб задоволена завдяки міжнародній підтримці, а також роботі неурядових організацій. До таких потреб належить навчання, окремим матеріальним потребам, підвищення свідомості громадян та ін.

Поєднання зусиль держави, міжнародних організацій та неурядових організацій дозволить значно посилити спроможність судової системи та системи БПД у Донецькій та Луганській областях в умовах правосуддя перехідного періоду.

Додаткові виклики для правосуддя перехідного періоду в Україні створила пандемія коронавірусу COVID-19, що мала значний вплив на діяльність систем правосуддя та безоплатної правової допомоги. Переважно це проявилось в переході правосуддя, і значною мірою надання правової допомоги, на віддалений формат роботи, з використанням електронних засобів, як-от система Easycop, електронна пошта, різноманітні електронні месенджери. Такий перехід може сприяти підвищенню спроможності судової системи та системи БПД через її здатність надавати послугу правосуддя і правової допомоги особам, що з тих чи інших причин не можуть прибути особисто, однак він має бути належним чином забезпеченим, включаючи електронне обладнання, систему зв'язку, а також необхідне правове регулювання.

ПРАВОСУДДЯ
ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ:
МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД І
УКРАЇНА

Україна несе низку міжнародно-правових зобов'язань при впровадженні політики перехідного періоду. Можна виділити дві групи джерел щодо стандартів діяльності судів та органів, що надають безоплатну правову допомогу, в контексті перехідного правосуддя: загальні зобов'язання щодо доступності та якості правосуддя та документи декларативного, рекомендаційного чи роз'яснювального характеру. Найважливіші документи першої групи — Загальна декларація прав людини, Пакти ООН про права людини 1966 року, Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод, Женевські конвенції та протоколи до них, а також практика відповідних конвенційних органів.

До другої групи належать міжнародні рекомендації щодо статусу суддів, поведінки суддів, незалежності суду, доступності правової допомоги та юридичних консультацій, рекомендації ООН та Ради Європи щодо прав людини при здійсненні правосуддя. Значну цінність мають також висновки і рекомендації неурядових організацій, що займаються питаннями правосуддя перехідного періоду, таких як Міжнародний центр правосуддя перехідного періоду.

Хоча кількість держав, що в той чи інший спосіб застосовує правосуддя перехідного періоду, йде на десятки, включаючи такі розвинуті країни як Австралія, Канада та США, кожен випадок впровадження перехідного правосуддя унікальний. Не існує єдиного універсального рецепту, проте вивчення досвіду кожної країни може бути корисним для запозичення окремих рішень і кращих практик. У дослідженні розглянуто досвід деяких держав Латинської Америки та колишньої Югославії. У першій групі країн доцільно запозичувати досвід покращення доступності правосуддя через спрощення процедур у типових справах, децентралізацію правосуддя, створення системи мобільних пунктів правової допомоги.

Досвід держав колишньої Югославії цікавий деякими паралелями в обставинах збройних конфліктів, а також тим, що впровадження правосуддя перехідного періоду в них відбувалося на тлі євроінтеграційних прагнень. Зокрема, високу цінність може мати досвід Боснії і Герцеговини з завершення розслідувань і виконання рішень міжнародного кримінального суду (у випадку БіГ йшлося про Міжнародний кримінальний трибунал по колишній Югославії, а у випадку України — про Міжнародний кримінальний суд, який вже веде розслідування української ситуації).

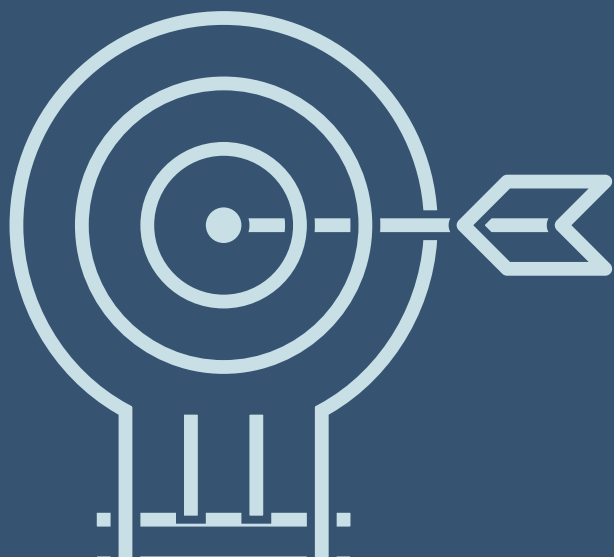
Великий інтерес становить досвід Хорватії, зокрема в плані залучення міжнародних експертів до роботи в рамках спеціальних судових палат, що розглядали справи, пов'язані зі збройним конфліктом. Для системи БПД важливим може виявитися досвід Хорватії в організації спеціальних центрів захисту свідків. Доцільним уявляється також дослідження хорватського досвіду виконання вимог для держави-претендента на вступ до Європейського Союзу в умовах реалізації стратегії правосуддя перехідного періоду.

У 2021 році Міністерство з питань реінтеграції тимчасово окупованих територій представило проєкт закону «Про засади державної політики перехідного періоду», який широко обговорювався експертами та громадськістю⁴. Серед іншого, в ньому пропонується встановити список злочинів, щодо яких не передбачається застосування амністії, пропонується створити інститут конвалідації, тобто визнання чинності правочинів, вчинених на непідконтрольній території, порядок якої має бути встановлений спеціальним законом. Визначається порядок відновлення правосуддя на «деокупованих територіях» та низка інших питань.

На підставі поданого проєкту закону проводилася попередня оцінка потреб судової системи та системи БПД, що в подальшому конкретизувалася та уточнювалася під час інтерв'ю з респондентами та респондентками. Встановлено, що українська судова система та система БПД загалом готові прийняти виклик правосуддя перехідного періоду. Не існує принципових нерозв'язних проблем, що завадили б впровадженню відповідної стратегії та досягненню цілей перехідного правосуддя. На думку дуже значної більшості опитаних, українська судова система здатна розглядати будь-які справи, пов'язані зі збройним конфліктом, однак потребує якоїсь форми міжнародної підтримки для підвищення якості такого розгляду і гарантування його безсторонності, що слугуватиме досягненню чотирьох головних цілей правосуддя перехідного періоду зі встановлення істини, переслідування винних, компенсації жертвам та гарантування неповторення.

Зокрема, розгляд Міжнародним кримінальним судом окремих гучних та складних справ дозволить створити модельні рішення для українських судів. Самі ці суди при розгляді справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, потребують консультаційної підтримки міжнародних експертів, зокрема суддів, прокурорів, адвокатів та інших юридичних професіоналів, що раніше брали участь в діяльності судових систем в країнах, де застосовувалося правосуддя перехідного періоду.

КОРОТКИЙ ОПИС
ОСНОВНИХ РЕЗУЛЬТАТІВ
ДОСЛІДЖЕННЯ

Правосуддя перехідного періоду є довершеним фактом в Україні. Ключову роль в реалізації його головних завдань з відновлення верховенства права, забезпечення справедливості та примирення відіграватимуть українські суди за підтримки системи безоплатної правової допомоги. Виконання цього завдання потребуватиме від судів застосування не тільки власне українського національного права, але й міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини, міжнародних стандартів і кращих практик кримінального розслідування й провадження у справах про міжнародні злочини. Суди повинні застосовувати цю практику свідомо з метою досягнення завдань правосуддя перехідного періоду. Від успішності судів Донецької та Луганської областей в перехідний період залежатиме виконання Україною її міжнародних зобов'язань у сфері верховенства права і прав людини.

Слід забезпечувати права, свободи, та законні інтереси всіх осіб, включаючи підозрюваних/обвинувачених, потерпілих, свідків, сторін у цивільних провадженнях. Якість судових проваджень матиме вирішальне значення для встановлення істини та боротьби з безкарністю. Якість судових рішень і довіра до них відіграватимуть значну роль у суспільному примиренні та гарантуванні неповторення порушень.

Судова система має бути готовою для виконання таких завдань, що зумовлює потребу в радикальному підвищенні її спроможності. При визначенні потреб судової системи в перехідний період певну цінність має міжнародний досвід у подібних конфліктах. Правосуддя перехідного періоду в той чи інший спосіб застосовується в десятках країн і регіонів, і цей досвід є вкрай різноманітним. Слід звернутися до досвіду країн, що зазнали внутрішніх та міжнародних збройних конфліктів, пов'язаних із втратою контролю над частиною їхньої території. Найбільш релевантним є досвід деяких країн Латинської Америки (Колумбія, Перу) та держав колишньої Югославії (Боснія і Герцеговина, Хорватія). Водночас слід брати до уваги, що кожна ситуація правосуддя перехідного періоду унікальна, і запозичення досвіду тут можливе радше на рівні окремих рішень, проте не всього комплексу дій в цілому.

При впровадженні правосуддя перехідного періоду судовій системі України та системі правової допомоги доведеться зіткнутися з новими для них категоріями справ: кримінальними провадженнями про злочини, пов'язаними зі збройним конфліктом (включаючи воєнні злочини), і цивільними справами про відшкодування шкоди, завданої такими злочинами. Однак наразі обидві системи вже переважені розглядом цивільних справ, пов'язаних із втратою урядом України контролю над частинами Донецької та Луганської областей (справи про встановлення фактів народження і смерті на непідконтрольній уряду України території). Без суттєвого підсилення спроможності як судова система, так і система БПД в Донецькій та Луганській областях може виявитися неготовою до роботи з великою кількістю нових складних справ.

Найважливішою потребою як судової системи, так і системи безоплатної правової допомоги є потреба в навчанні. Якість правосуддя в кримінальних провадженнях, якість захисту, що буде надаватися в таких провадженнях напряму залежать від обізнаності суддів і адвокатів і адвокаток з міжнародним кримінальним правом і практикою, завданнями правосуддя перехідного періоду, а також особливостями кримінального провадження щодо злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом (зокрема проваджень *in absentia*). Те саме стосується цивільних справ про відшкодування шкоди, завданої злочинами, пов'язаними зі збройним конфліктом. Окрему увагу слід приділити напрацюванню в суддів і адвокатів і адвокаток знань та навичок психологічного характеру, що дозволять працювати з цією категорією справ.

Таке навчання можливо організувати в форматі навчальних курсів, тренінгів, семінарів з обміну досвідом, навчальних візитів до міжнародних судів та інших інституцій, а також до судів країн, суди яких розглядали справи про міжнародні злочини (наприклад, Боснії і Герцеговини, Хорватії).

Вкрай гостро стоїть проблема нестачі достатньої кількості суддів, що призводить до суттєвого перенавантаження діючих суддів та працівників суду, накопичування великої кількості нерозглянутих справ, зниження якості судового розгляду. При цьому велика кількість суддів не здійснює правосуддя через відсутність поноважень.

Що стосується інших працівників суду (помічники суддів, секретарі судових засідань, працівники канцелярій), вони страждають від низького рівня оплати праці, що веде до високої плинності кадрів і перешкоджає накопичуванню позитивного досвіду. Існує нагальна потреба в збільшенні кількості суддів, що здійснюють правосуддя, а також створення системи матеріального заохочення працівників суду, та загальному покращенні матеріального забезпечення суддів та працівників суду, що працюють у зоні збройного конфлікту.

Існує потреба в покращенні матеріального забезпечення судів. Вже зараз можна говорити про необхідність спеціального обладнання для захисту свідків і потерпілих. Інші потреби в матеріальному забезпеченні (ремонт будівель, постачання обладнання тощо) можуть бути визначені після проведення окремого дослідження. Матеріальні потреби системи БПД полягають насамперед у забезпеченні транспортом, паливом та обладнанням, необхідним для здійснення мобільних виїздів. Крім того, суди відчувають значний брак витратних матеріалів (папір, фарба для принтерів, конверти тощо), що обмежує їхні можливості зі здійснення процесуальних дій та погано відбивається на якості та доступності правосуддя.

Важливою потребою є гарантування безпеки й добробуту потерпілих і свідків злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом, що є актуальним як для кримінальних проваджень, так і для цивільних справ. Така потреба включає в себе інформування потерпілих і свідків про їхні права, захист від будь-яких форм переслідування з боку правопорушників та їхнього оточення у зв'язку з кримінальним чи цивільним провадженням. Зокрема, це стосується забезпечення психологічного добробуту потерпілих з метою уникнення їх повторної віктимізації. Окремо слід зважати на захист осіб, що пережили сексуальне насильство. В судах вирішенню цього завдання може сприяти навчання суддів і працівників суду психологічним навичкам роботи з такою категорією осіб. У межах системи БПД рішення може полягати в створенні на базі наявних місцевих центрів БПД спеціальних центрів для роботи з жертвами і свідками злочинів, пов'язаних зі збройним конфліктом. Щонайменше по одному такому центру має існувати в Донецькій та Луганській областях. Їх створення може бути не одномоментним, а полягати в поступовому підвищенні спроможності обраного центру шляхом навчання співробітників роботи з відповідними категоріями осіб і злочинів, надання спеціального обладнання, створення в центрі посади психолога, тощо.

Слід вести роботу з підтримки незалежності та безсторонності судів при розгляді вказаних вище категорій справ. Незалежність стане можливою в разі розробки механізму захисту суддів та адвокатів і адвокаток від будь-якого незаконного стороннього впливу, в тому числі, з боку правопорушників, органів влади й місцевого самоврядування, громадськості. Безсторонність може бути забезпечена через покращення комунікації між судами та суспільством, навчання суддів навичкам поведінки в процесах, пов'язаних зі збройним конфліктом, навичкам публічного спілкування.

Ефективність правосуддя перехідного періоду значною мірою залежатиме від його доступності й ефективності розгляду справ. Цього можна досягти через наближення правосуддя і правової допомоги до населення, зокрема у віддалених районах та в районах, у яких буде відновлюватися контроль уряду України через донесення до громадян інформації про можливість звернення до суду та системи безоплатної правової допомоги в конкретних категоріях справ, а також через покращення інструментів віддаленого доступу до суду. Першочергово необхідно покращити якість віддаленого доступу до суду та системи БПД шляхом забезпечення судів та БПД якісним обладнанням та, за можливості, підключенням них до телефонних та інтернет-мереж з найвищою якістю покриття в регіоні. Для забезпечення доступності правової допомоги необхідно забезпечити систему БПД власним транспортом для організації мобільних виїздів та обладнанням, необхідним для таких виїздів.

Дослідженням встановлено, що суди і система БПД, в цілому, справляються з викликами, які виникли через пандемію COVID-19. Пандемія лише загострила деякі вже наявні потреби, як-от потреба в покращенні якості зв'язку та обладнання для зв'язку, чи потреба в матеріальному забезпеченні судів. Розв'язання цих проблем дозволить подолати виклики COVID-19.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ МІСЦЕВИХ СУДІВ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Серед потреб судової системи при впровадженні перехідного періоду можна виділити такі:

- 1. ПОТРЕБА В НАВЧАННІ** основам правосуддя перехідного періоду, міжнародному праву, законодавству, і практиці щодо справ, пов'язаних зі збройним конфліктом, психологічним навичкам, необхідним для роботи зі справами, пов'язаними зі збройним конфліктом, зокрема тим, що необхідні для роботи з жертвами з числа вразливих груп, жертвами статевих злочинів, неповнолітніми. Доцільна розробка методичних рекомендацій щодо розгляду окремих категорій справ.
- 2. ПОТРЕБА В ЗБІЛЬШЕННІ КІЛЬКОСТІ СУДДІВ ТА ПЕРСОНАЛУ СУДІВ.** Така потреба вже зараз є дуже значною, оскільки брак суддів у судах Донецької та Луганської областей вже призводить до значного затягування розгляду справ. Проблема може стати критичною в разі передачі судам на розгляд нових складних категорій справ, пов'язаних зі збройним конфліктом. Така потреба може бути задоволена лише державою шляхом надання повноважень суддям, що вже призначені, призначення нових суддів, а також покращення рівня забезпечення суддів та персоналу судів.
- 3. ПОТРЕБА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ НЕЗАЛЕЖНОСТІ СУДУ** шляхом захисту суддів від протиправного впливу. Йдеться про вплив з боку представників виконавчої влади, надмірний тиск громадськості, що може подекуди розцінюватися як втручання в роботу суду, загрозу з боку правопорушників, представників недержавних збройних формувань для суддів та їхніх близьких.

4. ПОТРЕБА В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ БЕЗСТОРОННОСТІ (НЕУПЕРЕДЖЕНОСТІ) СУДУ.

На думку учасників і учасниць дослідження, цю проблему слід розглядати в світлі сприйняття рішень суду громадськістю. Потреба пов'язана не стільки з власною упередженістю конкретного судді (хоча цього неможна виключати), скільки з довірою до судової системи та її здатністю до комунікації у спосіб, спрямований на підвищення переконання суспільства у неупередженості та якості правосуддя.

5. ПОТРЕБА В БЕЗПЕЦІ І ДОБРОБУТІ ПОТЕРПІЛИХ ВІД ЗЛОЧИНІВ ТА СВІДКІВ.

Йдеться як про їх захист від правопорушників, неурядових збройних груп та окремих осіб, так і про добробут під час досудового слідства і судового провадження. Ця потреба може бути задоволена шляхом покращення законодавства щодо захисту жертв і свідків, а також шляхом навчання суддів та працівників судів особливостям роботи з окремими категоріями жертв та свідків (наприклад, неповнолітніми) так, аби уникати їхньої повторної віктимізації.

6. ПОТРЕБА В МАТЕРІАЛЬНО-ТЕХНІЧНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ.

Йдеться про окремі позиції обладнання (наприклад, обладнання для приховування особистості свідка), та витратні матеріали. В таких матеріалах відчувається дуже гостра потреба. Відсутність паперу, марок, конвертів та ін. не дозволяє вчасно направляти повідомлення, виготовляти судові рішення, що уповільнює процес здійснення правосуддя та знижує його доступність. Окремі респонденти відзначали й інші матеріальні потреби, наприклад в покращенні доступності приміщень судів для маломобільних груп населення й осіб з інвалідністю. Зроблено висновок про необхідність подальшого дослідження матеріальних потреб судів.

7. ПОТРЕБА В ПОШИРЕННІ ІНФОРМАЦІЇ

щодо можливості звернення до правоохоронних органів і суду з питань, пов'язаних зі збройним конфліктом, наприклад щодо можливості отримати компенсацію за шкоду, завдану збройним конфліктом.

8. ПОТРЕБА В ПОКРАЩЕННІ МОЖЛИВОСТЕЙ ДЛЯ ІНФОРМАЦІЙНОГО ОБМІНУ.

Йдеться про створення правових можливостей для використання судами наявних баз даних (наприклад, реєстру внутрішньо переміщених осіб для встановлення місця проживання особи), а також про відкриття судам доступу

до окремих баз даних правоохоронних органів з метою недопущення використання судових рішень у протиправній діяльності (наприклад, для узаконювання майна, отриманого незаконним шляхом).

- 9. ПОТРЕБИ, ПОВ'ЯЗАНІ З ПАНДЕМІЄЮ COVID-19**, зокрема із забезпеченням доступності правосуддя в умовах пандемії. Суди достатньо забезпечені захисними засобами, однак є потреба в покращенні доступу громадян до правосуддя в режимі онлайн. В окремих судах відчувається брак обладнання для забезпечення такого доступу, або це обладнання недостатньої якості. Велику проблему становить якість телефонного зв'язку та інтернет-покриття в районах, що зачіпає збройний конфлікт, які не дозволяють повноцінно користуватися інструментами віддаленого доступу до суду.

РЕКОМЕНДАЦІЇ ДЛЯ ПІДВИЩЕННЯ СПРОМОЖНОСТІ СИСТЕМИ БПД В ДОНЕЦЬКІЙ ТА ЛУГАНСЬКІЙ ОБЛАСТЯХ ПРИ ВПРОВАДЖЕННІ В УКРАЇНІ ПРАВОСУДДЯ ПЕРЕХІДНОГО ПЕРІОДУ

Серед потреб системи БПД при впровадженні перехідного періоду можна виділити такі:

- 1. ПОТРЕБА В НАВЧАННІ** фахівців і фахівчинь системи БПД, адвокатів і адвокаток правосуддю перехідного періоду, міжнародному кримінальному праву, особливостям кримінальних проваджень у справах про злочини, пов'язаних зі збройним конфліктом, представництвом та захистом інтересів потерпілих у кримінальних провадженнях і сторін в цивільних провадженнях, пов'язаних зі збройним конфліктом. Додатково існує потреба в навчанні вказаних осіб знанням та навичкам з психології та міжособистісним якостям, що дозволять працювати з такими справами.
- 2. ПОТРЕБА В МАТЕРІАЛЬНОМУ ЗАБЕЗПЕЧЕННІ** для мобільних виїздів до районів, які зачіпає збройний конфлікт (райони вздовж «лінії зіткнення», райони з поганою транспортною доступністю). Це включає наявність самих транспортних засобів, паливо-мастильних матеріалів, професійних водіїв, комп'ютерного обладнання й обладнання зв'язку.
- 3. ПОТРЕБА В ЗАХИСТІ ПОТЕРПІЛИХ І СВІДКІВ МІЖНАРОДНИХ ЗЛОЧИНІВ** від тиску з боку правопорушників, недержавних збройних груп та інших осіб (включаючи представників місцевих громад, які можуть негативно реагувати на ті чи інші обставини). Існує значна потреба в психологічній підтримці осіб у справах, пов'язаних з міжнародними злочинами, а також підтримка осіб, що належать до вразливих груп, потерпілих від гендерного насильства, неповнолітніх. Для цього в рамках системи БПД доцільно створити спеціальну психологічну службу або укласти договори з професійними психологами щодо роботи в інтересах осіб, які звертаються до системи БПД. Доцільно розглянути

можливість створення на базі БПД спеціальних центрів захисту жертв і свідків міжнародних злочинів, де такі особи могли б отримати захист, психологічну підтримку та високоспеціалізовану правову допомогу.

- 4. ПОТРЕБА В ПІДВИЩЕННІ ОБІЗНАНОСТІ ГРОМАДЯН** щодо можливості отримання правової допомоги у справах, пов'язаних із збройним конфліктом, в тому числі, віддалено. Серед іншого, це включає потребу в поширенні серед населення всіма можливими каналами (ЗМІ, інтернет, інформування через місцеві органи влади) інформації про можливість отримати справедливість і відшкодування шкоди, завданої злочинами, пов'язаними зі збройним конфліктом. Підвищенню якості такої роботи може сприяти створення мережі параюристів з місцевих активістів та співробітників місцевих органів державної влади й органів місцевого самоврядування.
- 5. ПОТРЕБА В ПІДТРИМЦІ СПІВРОБІТНИЦТВА З НЕУРЯДОВИМИ ОРГАНІЗАЦІЯМИ**, що надають правову допомогу, з метою підвищення ефективності обміну інформацією, системи перенаправлення та використання ресурсів НУО для забезпечення окремих функцій БПД (наприклад, транспорту для організації мобільних виїздів до моменту, коли система БПД буде повністю забезпечена необхідною кількістю власного транспорту).
- 6. ПОТРЕБА В РОЗВИТКУ Й ПОШИРЕННІ ІНФОРМАЦІЇ** про первинну правову допомогу онлайн. Ця потреба є особливо актуальною для забезпечення доступності правової допомоги в районах, що зачіпає збройний конфлікт (зокрема на непідконтрольній уряду України території), а також в умовах пандемії. Система БПД здійснює значні зусилля з розвитку онлайн-послуг, зокрема створено мобільний застосунок «Безоплатна правова допомога», підтримується робота іншого мобільного застосунку «Твоє пр@во», запроваджено роботу кабінету клієнта на сайті системи БПЛ та ін. Розвиток правової допомоги онлайн стримується недостатньою обізнаністю населення про її існування, а також загальними інфраструктурними проблемами регіону (поганий телефонний та інтернет-зв'язок).

